

CON TEX TOS

REVISTA
D'ANTROPOLOGIA
I INVESTIGACIÓ
SOCIAL

#14

ISSN
2013-
0864

#14

REVISTA D'ANTROPOLOGIA I INVESTIGACIÓ SOCIAL

CON TEX TOS

(Con)textos: revista d'antropologia i investigació social és una revista vinculada al Departament d'Antropologia Social de la Universitat de Barcelona. Fundada l'any 2008 per un grup d'investigadors vinculats al Departament, es consagra a la difusió de resultats de recerques etnogràfiques i d'altres enfocaments empírics.

Accés Obert: (Con)textos facilita l'accés obert al contingut en base al principi que la disponibilitat gratuïta de les investigacions per al públic, fomenta un major intercanvi de coneixements globals.

Peer review: (Con)textos inclou la secció d'Articles Originals que ha seguit el procediment de doble revisió cega per experts. Les seccions de Projectes d'Investigació, Ressenyes, Articles Divulgatius i Traduccions, han estat revisats per l'equip editorial

Revisors i revisores del número 14

Lourdes Alonso Serna, Universidad del Mar, Mèxic
Fina Antón Hurtado, Universidad de Murcia, Espanya
Ludger Brenner, Universidad Autónoma Metropolitana, Mèxic
Natalia Buier, Universidad Complutense de Madrid, Espanya
Claudia Cerda Becker, Universidad Austral de Chile, Xile
Roger Adan Chambi Mayta, Universidade Federal de Goiás, Brasil
Pablo Cuevas Valdés, Universidad Católica de Temuco, Xile
Hernan Cuevas Valenzuela, Universidad Austral de Chile, Xile
Aníbal G. Arregui, Universitat de Barcelona, Espanya
César Leonidas Gamboa Balbín, Universidad de Salamanca, Espanya
Marta Gentilucci, Universitetet i Bergen, Noruega
Alfonso Andrés Henríquez Ramírez, Universidad de Chile, Xile
Ximena Insunza Corvalán, Universidad de Chile, Xile
Natalia Lizama Poblete, Universidad de Santiago de Chile, Xile
Claudio Merino Jara, Universidad de Los Lagos, Xile
Fernando Matamoros, Benemérita Universidad Autónoma de Puebla, Mèxic
José Ignacio Ponce López, Universidad de Santiago de Chile, Xile
Hannah Porada, Universiteit van Amsterdam, Països Baixos
Guiomar Rovira Sancho, Universitat de Girona, Espanya
Marisol Ruiz Contreras, Universidad Austral de Chile, Xile
Tatiana Sánchez Parra, The University of Edinburgh, Escòcia
Rolando Silla, Universidad Nacional de San Martín, Argentina
Robinson Silva Hidalgo, Universidad Austral de Chile, Xile
Álvaro Torres Mora, University of Tennessee, Estats Units d'Amèrica
Claudia Patricia Vaca González, Universidad Nacional de Colombia,
Ismael Vaccaro Ribó, Institución Milá y Fontanals de Investigación en
Humanidades - Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Espanya
Paolo Vignolo, Universidad Nacional de Colombia, Colòmbia

Editora (Con)textos
Ainhara Del Pozo Nogales

Editora Convidada
Ximena Lagos-Morales

Correcció d'Idiomes
Anna Peñuelas Peñarroya

Coordinació Maquetació
Astrid Q. Fuentealba

Imatge
Felipe Robles

Aquesta obra està sota una llicència de
Creative Commons Attribution 4.0 International

ISSN
2013-
0864

SUMARI

EDITORIAL

Conflicte i justícia ambiental: el rol polític de les comunitats defensores de vida

Ainhara Del Pozo Nogales i Ximena Lagos-Morales

I

ARTICLES ORIGINALS

L'aigua val més que l'or: resistència transnacional i la lluita per la justícia hídrica en el conflicte miner de Cerro Blanco

Giada Ferrucci

1

Dones defensores del mar i el territori en conflictes per parcs eòlics a Oaxaca, Mèxic

Dulce María Sosa Capistrán, Daniel Solís Domínguez, Verónica Vásquez García i Valente Vázquez Solís

38

Governança socioambiental a la Selva Maya: avaluant la viabilitat d'una estratègia de conservació integrada per al 2030

José María Ramos García i Jimmy Emmanuel Ramos Valencia

64

Les condicions del canvi social. Ecologia, ontologia i materialisme a les teories sobre la cultura

José María Sáez Rodríguez

93

Revisió teòrica de la despossessió i acaparament de terres

Brayant Sandoval Escalante, Javier Becerril García i Rodolfo Armando Canto Sáenz

140

PROJECTES D'INVESTIGACIÓ

I se'n va anar a per tabac: sobre violència econòmica i responsabilitat materna a la criança

Irene Muñoz Cusidó

166

La publicació d'aquest número ha comptat amb el suport dels Ajuts de la Comissió de Recerca de la Facultat de Geografia i Història en la modalitat de publicació de revistes, així com amb el suport de la unitat de Revistes Científiques de la Universitat de Barcelona (RCUB).

#14

REVISTA D'ANTROPOLOGIA I INVESTIGACIÓ SOCIAL

CON TEX TOS

SUMARI

RESSENYES

Infraespecie. Del fin de la naturaleza al futuro salvaje (2024). Ressenya del llibre de Aníbal G. Arregui

Paolo Macri

195

L'odyssée des gènes (2020). Ressenya del llibre d'Évelyne Heyer

Alfonso Vázquez-Atochero

205

ARTICLES DIVULGATIUS

"Els antropòlegs heu de tornar a comptar calories".
Entrevista a Joan Martínez Alier

Eloi Sendrós Ferrer

214

Fora de l'aula, dins de la facultat. Preguntes i reflexions sobre una activitat amb Casa Àsia.
Antropologia de la Societat Contemporània, 1r curs

Jordi Tomás, Julieta Pérez, Rita Grau, Violeta Martos, Laura Díaz Cabrera, Gemma Aldabert i Yolanda Casanova

229

TRADUCCIONS D'ARTICLES ORIGINALS

Resistència i conservació a la iniciativa Maestrazgo-
Els Ports: les complexitats rere la conservació fallida

Brenda Ponzi, Oriol Beltran i Ismael Vaccaro

251

Veena Das i l'assetjament sexual: punts de debat

Pedro Henrique Barboza Machado

295

[revistes.ub.edu/index.php/
contextos/index](http://revistes.ub.edu/index.php/contextos/index)

contextos@ub.edu

[@revcontextos](https://www.instagram.com/revcontextos)

[@contextosub](https://www.facebook.com/contextosub)

[@contextosub.bsky.social](https://bsky.app/profile/contextosub.bsky.social)

Aquesta obra està sota una llicència de
Creative Commons Attribution 4.0 International

ISSN
2013-
0864

EDITORIAL

Conflicte i justícia ambiental: el rol polític de les comunitats defensores de vida

AINHARA DEL POZO NOGALES

ainharadelpozo@ub.edu

Universitat de Barcelona

ORCID: 0000-0001-7107-3889

XIMENA LAGOS-MORALES

ximenalagos@uach.cl

Universidad Austral de Chile

ORCID: 0000-0002-6009-6134

El present número sorgeix a partir d'una àmplia convocatòria realitzada entre febrer i abril de 2024, sota la línia preferent "Conflicte i justícia ambiental", la qual ha donat com a resultat la publicació dels números 13 i 14, amb la participació d'investigadors i investigadores de diferents territoris.

#14

REVISTA
D'ANTROPOLOGIA
I INVESTIGACIÓ
SOCIAL

CON
TEX
TOS

L'eix articulador d'ambdós números és el model de producció i reproducció dominant en les nostres societats, producte del capitalisme global, el qual accelera de manera excepcional el metabolisme societat-natura. Això comporta profundes transformacions en els nostres cossos-territoris, per violències, per desposseïció per desplaçament forçat, exclusió social i cultural, i per destrucció del teixit socioambiental, afavorint el contínuum d'exclusió- extinció social.

Amb l'objectiu d'aportar al debat actual plantejàvem els següents interrogants: Com dialoguen els conceptes de justícia ambiental i justícia social? Quin és l'impacte per a la vida de les diferents formes d'extractivisme en els territoris a nivell global? Quines experiències de resistència es teixeixen en els diferents territoris? Com podem pensar en alternatives col·lectives al model de desenvolupament imperant? Què aporta la investigació activista i/o militant a aquests debats?

En aquest sentit, la convocatòria ens ha permès portar a aquest número experiències de tres estudis de cas amb especial centralitat en Llatinoamèrica, que sorgeixen a partir de conflictivitats pròpies de les pràctiques extractivo-productives en els territoris afectats, que amenacen la forma de vida, els ecosistemes i donen lloc a una resposta social. Emergeixen així mateix evidències de participació política de les comunitats afectades i les estructures de governança entre actors estatals i no estatals.

Iniciem aquest número amb l'article de Giada Ferrucci, el qual presenta un treball que se centra en l'estudi de cas de la mina d'or Cerro Blanco en Asunción Mita, Guatemala, i explora les complexes dinàmiques d'interacció de l'activisme en xarxa que es despleguen com a mecanismes de resistències a Guatemala i a El Salvador, enfront a la indústria extractiva transnacional.

A continuació, Dulce María Sosa Capistrán, Daniel Solís Domínguez, Verónica Vásquez García i Valente Vásquez Solís descriuen, des d'una metodologia etnogràfica i un enfocament interseccional, les relacions de poder existents en tres localitats d'Oaxaca, Mèxic, que subordinen a les dones defensores del territori. L'anterior, en el context de la instal·lació de parcs eòlics i els impactes diferencials que la mina origina en aquesta comunitat, incloent-hi el diàleg intergeneracional i els processos d'organització que les dones lideren des d'una políticsitat arrelada històricament al lloc que l'habiten.

El tercer article escrit per José María Ramos García i Jimmy Emmanuel Ramos Valencia enfoca el seu anàlisi en les condicions per a una governança efectiva que asseguri la protecció del corredor biològic Selva Maya, compartida entre Mèxic, Belize i Guatemala. Per això, els autors es centren en l'anàlisi de l'Estratègia Integral Selva Maya (EISM) 2030 com un pla d'acció col·laboratiu entre els tres països, els quals, amb el suport d'organitzacions internacionals i participació activa d'actors locals i organitzacions no governamentals, pretenen conservar i promoure l'ús sostenible d'aquest ecosistema de selva.

El quart, escrit per José María Sáez Rodríguez, correspon a una reflexió teòrica que tensiona l'actual discussió sobre la dicotomia natura/cultura i el seu intent de desconstrucció des del gir ontològic i la ecologia simbòlica contra les teories materialistes i l'ús de la recursivitat, per reflexionar sobre la crisi ambiental. L'assaig busca aprofundir en la comprensió de la interacció culturalment mediada dels humans com un medi ambient modificat socialment, suggerint una articulació entre el materialisme i la mirada ontològica en el camp de la investigació ambiental, problematitzant els usos polítics del gir ontològic.

#14

REVISTA D'ANTROPOLOGIA I INVESTIGACIÓ SOCIAL

CON TEX TOS

El cinquè article, redactat per Brayant Sandoval Escalante, Javier Becerril García i Rodolfo Armando Canto Sáenz, sistematitza les aportacions teòriques que expliquen els fenòmens de la desposseïció i l'acaparament de terres, a partir de l'anàlisi comparatiu del treball de diversos autors i una revisió narrativa que emfatitza que el paradigma marxista ha influït de manera preponderant en la construcció de teories sociocrítiques des de l'enfocament de l'acumulació per desposseïció.

A la secció de projectes de recerca incloem el Treball de Final de Grau amb major qualificació del curs 2024/2025, del Grau d'Antropologia Social de la Universitat de Barcelona, en aquesta ocasió a càrrec d'Irene Muñoz Cusidó. A partir d'una exploració qualitativa basada en entrevistes, el seu text aborda l'anàlisi de les narratives d'experiències de mares que, una vegada separades o divorciades, pateixen violència econòmica per inassistència alimentària degut al no pagament de la manutenció pel sosteniment dels menors a càrrec.

El present número inclou, a més, dues ressenyes. La primera elaborada pel Paolo Macri, de l'obra *Infraespecie. Del fin de la naturaleza al futuro salvaje*, de Aníbal G. Arregui, publicada l'any 2024. En aquesta ressenya, Macri revela la capacitat de l'autor de convidar-nos a una comprensió distinta de les interaccions ecològiques entre éssers humans i no humans. Es desmunten els conceptes d'espècie, evolució, naturalesa i raça que governen l'epistemologia de les ciències biològiques. La segona ressenya d'Alfonso Vázquez Atochero sobre l'obra *L'Odyssée des gènes* de Évelyne Heyer combina genètica, antropologia i història per explorar com el genoma humà narra l'evolució de la nostra espècie, ressaltant la seva complexitat i la seva rellevància en el món contemporani.

A la secció d'articles divulgatius es presenta, una entrevista a Joan Martínez-Alier, un dels principals exponents internacionals de la idea de conflicte ambiental. Aquesta entrevista, realitzada

per Eloi Sendrós Ferrer, s'ha dut a terme en el context del llançament d'un nou projecte impulsat pel grup de recerca Antropologia de les Crisis i Transformacions Contemporànies (CRITS) de la Universitat de Barcelona, titulat *En crisis: Un pòdcast d'antropologia*. Seguidament, es presenta l'article de Jordi Tomàs, Julieta Pérez, Rita Grau, Violeta Martos, Laura Diaz Cabrera, Gemma Aldabert i Yolanda Casanova. Aquest treball es troba situat en les reflexions i aprenentatges al voltant de les vivències del primer curs de l'assignatura "Antropologia de la Societat Contemporània" amb dones integrants del projecte AFEX (Aprenem Famílies en Xarxa-Escola de Bambú) vinculat a Casa Àsia. Ha estat escrit per un professor i sis estudiants, amb una heterogeneïtat d'experiències vitals i punts de vista que enriqueixen i pluralitzen l'experiència descrita.

La secció de Traduccions d'articles originals presenta la versió en castellà d'un article publicat en 2025 en la revista *Journal of Political Ecology*, signat per Brenda Ponzi, Ismael Vaccaro i Oriol Beltrán. Aquest article analitza com estudi de cas el rebuig públic a la iniciativa de conservació territorial Maestrazgo-Els Ports, en el context de confinament per la recent pandèmia, la qual buscava crear un destí ecoturístic entre les províncies de Castellò, Terol i Tarragona, Espanya. A partir d'aquest cas es profunditza la complexitat i multidimensionalitat del concepte de resistència, travessat per les tensions socioeconòmiques i culturals del territori. La segona traducció, es tracta d'un article de Pedro Henrique Barboza Machado publicat originalment en la *Revista Tempo, Espaço e Linguagem* (TEL) el 2024. El text aborda el diàleg entre les aportacions teòriques de Veena Das sobre la violència i l'estudi de les narratives de les trajectòries vitals de qui ha sofert assetjament sexual en l'ambient escolar de Rio de Janeiro, Brasil. A partir d'això s'analitza la possibilitat de configurar processos de reparació des d'un enfocament biogràfic centrat en els mecanismes quotidians d'afrontament d'aquestes violències, així com des de la mirada crítica a la complicitat

#14

REVISTA
D'ANTROPOLOGIA
I INVESTIGACIÓ
SOCIAL

CON
TEX
TOS

d'institucions educatives complaents en el marc de polítiques públiques inexistents o insuficients per a l'abordatge d'aquesta problemàtica.

Esperem que el conjunt de continguts presentats en aquest número, així com en l'anterior, contribueixin a fer més accessible la comprensió de la complexitat de problemàtiques socioambientals, diverses i crítiques, passant a nivell global i imprimint una devastació ecològica, econòmica i política que atempta contra el nostre planeta. A l'origen d'aquests conflictes, com és possible identificar al llarg del número, es situen les injustícies de classe i de gènere, el racisme ambiental, la desigualtat dels impactes ecològics en els cossos i territoris i la falta de processos de participació plural vinculant. No obstant, queden en evidència les lluites ecoterritorials —que no exemptes de conflictivitats i contradiccions— resisteixen a l'avenç colonial, capitalista i patriarcal del model de desenvolupament imperant. Aquestes lluites es manifesten des de narratives i exemples d'altres formes possibles d'habitar els territoris des de les quals les comunitats, recolzades en la defensa de la vida i del comú, ens mostren altres formes d'organització social basades en la solidaritat, la reciprocitat i la redistribució, construint comunitats de vida que apelen a la interdependència i a la possibilitat d'un reteixit de la relació entre societat i natura.

Des de l'equip editorial de *(Con)textos*, ens complau presentar aquest número, fruit de mesos de treball i dedicació, que esperem que sigui d'interès i aporti al diàleg sobre el conflicte i la justícia ambiental, a partir d'estudis de cas en diferents territoris i enfocament teòrics diversos. A més, amb aquest número iniciem un nou calendari de publicació, ja que a partir d'ara, cada número es publicarà durant el primer trimestre de l'any. Esperem que aquest ajust en la temporalitat, ens permeti mantenir la convocatòria d'articles oberta durant un termini més ampli i que estigui més alineat amb el calendari acadèmic de Llatinoamèrica.

Agraïm enormement a qui ha confiat en la revista per compartir les seves recerques, així com a les persones revisores, el rigor i el compromís de les quals han estat fonamentals per fer possible aquesta publicació. Tanquem aquesta editorial convidant-vos, com sempre, a contribuir en futurs números amb articles inèdits, divulgatius, traduccions i ressenyes.

Finalment, incloem un missatge de comiat per part de l'Associació Antropologies que ha estat a càrrec de la revista aquests últims anys:

Amb aquest número anunciem el tancament d'una etapa de l'equip editorial que vam inaugurar el 2017 amb el número 7. Tot i que la feina va començar al voltant del 2015 –en un moment en què el Departament no disposava de recursos humans per garantir la continuïtat de la revista–, va ser aleshores quan l'Associació Antropologies va assumir l'encàrrec i el traspàs de les tasques editorials amb la voluntat d'introduir a la revista l'esperit que inspirava l'associació. L'associació va ser reactivada per estudiants de màster i grau del Departament d'Antropologia Social amb la il·lusió i el compromís de dur a terme activitats antropològiques de caràcter comunitari. Això es va traduir en un esforç per obrir la revista a treballs no únicament d'expertes amb trajectòries consolidades, sinó també d'investigadores joves i estudiants de màster i doctorat. També es va materialitzar amb l'obertura d'un espai per a "articles de divulgació", amb els quals fomentar l'accés i el coneixement antropològic a diferents nivells i amb formats diversos. Vam apostar per visibilitzar aquest canvi amb una renovació de la imatge de la revista, aportant una nova maquetació que reflectís la nostra proposta a nivell visual i com a part de la imatge 'corporativa' de l'associació. L'any 2021 es va incorporar a l'equip editorial un grup de doctorandes del Departament d'Antropologia, fet que va facilitar la continuïtat, consolidació i projecció de la seva presència i periodicitat en les publicacions. Després d'aquests deu anys, en què l'Associació Antropologies ha dedicat de manera vocacional i altruista els seus esforços a reactivar la revista i les seves publicacions, i agràides per l'oportunitat d'aquests anys, creiem que hem complert un cicle i que és moment de centrar-nos en altres projectes, tant individuals com col·lectius. Per això, hem decidit tancar aquesta etapa a la revista. Confiam que el relleu de l'equip editorial actual, amb

#14

REVISTA
D'ANTROPOLOGIA
I INVESTIGACIÓ
SOCIAL

CON
TEX
TOS

els seus esforços i amplis coneixements, assegurarà que la revista continuï contribuint als coneixements antropològics diversos i en accés obert, malgrat els reptes que bé sabem que suposa tirar endavant una revista. Els nostres millors desitjos en aquesta complexa i inspiradora trajectòria.

Aquest article s'ha de citar com:

Del Pozo Nogales, Ainhara y Ximena Lagos-Morales. 2024. "Conflicte i justícia ambiental: el rol polític de les comunitats defensores de vida". *(Con)textos: revista d'antropologia i investigació social*, no. 14 (març): I-VIII. <https://doi.org/10.1344/contxt.2025.14.I-VIII>

Sobre les autores:

Ainhara Del Pozo Nogales és doctoranda en Antropologia Social a la Universitat de Barcelona. Pertany al grup de recerca Antropologia de les Crisis i Transformacions Contemporànies; al col·lectiu Observatori d'Antropologia del Conflicte Urbà; i als grups de treball Antropologia de l'Estat i de l'Acció Pública i Perifèries Urbanes del Institut Català d'Antropologia. Actualment, realitza una estada doctoral a la City University of New York.

Ximena Lagos-Morales és acadèmica i investigadora en l'àmbit de Farmàcia Clínica i Social a l'Institut de Farmàcia, Facultat de Ciències, Universitat Austral de Xile, Valdivia, regió dels Ríos, Xile. Línies de recerca: latrogènia clínica i social induïda per medicaments. Pràctiques pluriculturals de cura en els processos salut/malaltia/atenció-prevenició. Enfocaments interseccionals a l'estudi de salut, gènere, cultura, medicaments i societat. Medicalització i farmaceuticalització de la vida: els marges biopolítics de la cura. Processos de (des)farmaceuticalització de la vida: Itineraris terapèutics i corporals enmig de l'espoliació capitalista extractiva.

